

**EMEVÎ HALİFESİ VELİD b. YEZİD ve HALİFELİĞİ ÜZERİNE BAZI
TESPİTLER**

Öğr. Grv. Dr. Mücahit YÜKSEL*

Başvuru:22.07.2018
Kabul: 02.01.2019**Öz**

Kurulduğu andan itibaren muhalif hareketlerle uğraşmak zorunda kalan Emevî hanedanlığı, son zamanlarında aile içi anlaşmazlıklarla da karşı karşıya kalmıştır. Emevîlerin son dönemlerinde, Hişâm b. Abdülmelik'in (ö.125/742) ardından başa geçen Velid b. Yezid (ö. 126/744), olumsuz kişiliği ve yanlış siyaseti sebebiyle uyguladığı başarısız bir yönetimin ardından muhalifleri tarafından öldürülmüştür. Zira içkiye ve eğlenceye olan düşkünlüğü, amcasının oğullarına karşı uyguladığı düşmanca siyaset ve Hâlid el-Kasrî (ö. 126/743) ile Yahya b. Zeyd (ö. 125/742) gibi toplumda karşılığı olan kişileri öldürtmesi, sözkonusu olumsuzlukların önemli sebepleridir. Kimi Emevî halifeleri, tarihçiler tarafından fazlasıyla dikkat çekici bulunup dönemleri ayrıntılı şekilde ele alınırken kimileri ise yeteri kadar ilgi görmemiş ve haklarında sınırlı bilgilerle yetinilmiştir. Velid b. Yezid de bunlar arasında bulunmaktadır. Velid b. Yezid döneminin iyi anlaşılması, Emevîler döneminin sağlıklı şekilde değerlendirilmesine de katkı sağlayacaktır. Çünkü bu dönem, kısa sürmesine rağmen uzun süreli izler bırakmış ve devletin yıkılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu makalede, onun hakkında kaynaklarda bulunan bilgiler derlenmeye, kapalı kalmış ve tartışma konusu olmuş bazı konular da aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: İslâm Tarihi, Emevîler, Velid b. Yezid, Hişâm b. Abdülmelik, Kabile.

Some Considerations About The Umayyad Caliph Velid b. Yezid And His Caliphate**Abstract**

The Umayyad dynasty, which had to deal with opposition movements from the time it was established, has also faced domestic disputes in recent times. In the recent periods of the Umayyads, Velid b. Yezid who came to govern after Hisham b. Abdulmelik was killed by his opponents after a failed administration due to his negative personality and false politics. Because, his indulgence of alcohol and entertainment and hostile politics of uncle's sons and the murder of people who are in society like Hâlid al-Kasri and Yahya b. Zeyd is an important cause of such negativity. Some Umayyad caliphs have been highly regarded by historians and their periods have been elaborated in detail, while others have not been attracted as well as competence and limited in their rights. Velid b. Yezid is also among them. A good understanding of Velid b. Yezid's time will

* Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı, myksl_42@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-2958-7813

also contribute to the healthier evaluation of the Umayyads. Because, This period, despite its short duration, has left long traces and played an important role in the collapse of the state. In this article, it is will be tried to be clarified the sources of information about Ibrahim and clarify some issues that have been closed and debated.

Keywords: History of Islam, Umayyads, Velid b. Yezid, Hisham b. Abdülmelik, Clan.

1. Giriş

Devletler de insanlar gibidir; doğarlar, yaşarlar ve yıkılırlar. Bu noktada onların yaşam süreleri, yaptıkları doğru ve yanlış icraatlarla doğru orantılıdır. Başarılı yöneticilere sahip olmak, halkıyla barışık olmak ve âdil olmak gibi hususlar, devletin ömrünü uzatırken, aksi özellikler ise kısaltmaktadır.

Emevî Devleti, bazı ilmî çalışmaları ve gerçekleştirdiği fetih faaliyetleriyle sergilediği olumlu tavrın yanında; asabiyetin etkisinde yoğun bir şekilde kalmaları, yetenezsiz kişileri de halife yapmaları ve muhalif tavırları sert yöntemlerle bastırmaya çalışmaları sebebiyle uzun soluklu bir devlet olamamıştır. Bu makalede, başarısız yönetici örneklerinden birisi olan Velid b. Yezid ve icraatları, devlete yansımalarıyla birlikte ele alınmaktadır.

2. Kişiliği

Tam adı, el-Velid b. Yezid b. Abdülmelik b. Mervân b. Hakem b. Ebu'l-Âs b. Ümeyyeb. Abdüşems b. Abdümenâf el-Kuraşî el-Ümevî¹, künyesi ise *Ebu'l-Abbâs* tır.² Annesi, Ümmü'l-Haccâc bt Muhammed b. Yusuf b. Hakem b. Ebî Akîl/Ukayl es-Sekafî'dir.³ Anne tarafından nenesi Ümmü Osman bint Selmâ b. Nevfel b. Muâviy⁴, baba tarafından nenesi ise, Abdülmelik b. Mervân'ın (ö.

¹Ebu'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullah İbn Asakir, *Tarihu Dimaşk*, thk. Amr b. Garâme el-Amrî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995), 63: 321; Şemsüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kâymâz ez-Zehabi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3. Baskı, thk. Şuayb el-Arnaüt vdgr.(Beyrut: Müessesetü'r-Risâle,1985), 5: 370; Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Ali Şîrî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1988), 10: 7.

²Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *el-Maârif*, 2. Baskı, thk. Servet Ukkâşe (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'Âmme li'l-Kitâb,1992), 366; Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Davud el-Belâzurî, *Cümel min ensâbi'l-eşraf*, thk. Süheyl Zekkâr-Riyâd es-Zirikli (Beyrut: Dâru'l-Fikr,1996), 9:127; Ebu'l-Hasen Ali b. Hasen b. Ali el-Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işraf*, tashih: Abdullah İsmail es-Sâvî (Kahire: Dâru's-Sâvî, t.y.),1: 280; Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Muâz, *es-Sikât* (Haydarabâd: Dâiratü'l-Meârifî'l-Usmaniyye,1973), 2: 320; İbn Asâkir, *Tarihu Dimaşk*, 63: 20.

³Belâzurî, *Cümel*, 9: 127; Mes'ûdî, *et-Tenbîh*, 1: 280; İbn Asâkir, *Tarihu Dimaşk*, 63: 320; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10: 7; Yusuf b. Tagriberdî b. Abdullah ez-Zâhirî el-Hanefî, *Mevidü'l-letâfe fi men veliye's-saltanat ve'l-hilâfet*, thk. Nebîl Muhammed Abdülaziz Ahmed (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, ty.), 1: 101.

⁴Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî, *el-Muhabber*, thk. Ilse Lichtenstadter (Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedide, ty.), 30.

86/705) da eşi olan Âtike bint Yezîd b. Muâviye'dir.⁵ Kendisine, *Baytar* lakabı verilmiştir. Heysem b. Adî'nin açıklamasına göre bunun sebebi, yaban eşeklerini avlayıp üzerlerine *Velîd* mührünü bastıktan sonra onları serbest bırakmasıdır. Nitekim Seffâh ve Mansûr dönemlerinde onun isminin mühür olarak basıldığı eşekler bulunmuştur.⁶ Doğum tarihi ile ilgili farklı rivayetler bulunmaktadır. Zira kaynaklarda, onun doğum tarihi olarak; 88/707⁷, 90/709⁸ ve 92/711⁹ yılları zikredilmektedir. Velîd, 126/746 senesinde 35 yaşındayken Bahrâ'da öldürüldü.¹⁰

Onun ahlâkına dair, iyi ve kötü yönlerinden bahsedilir. İbn Kesir, Velîd'in; cömert, övgüye layık, şerefli ve şair bir kimse olduğunu ifade ettikten sonra, onun kendisini cömertlikle övdüğü şu şiirini nakleder:

"Bana birtakım şeyler engel olmazsa,
Zararlı kişilerin sizden çekip aldıklarını size
vermeyi taahhüt ediyorum.
Yakın zamanda size ek gelir ve hediyeler
verilecektir.
Sizden bunları daha önce divanınız bırakmıştı.
Şimdi ise kâtipler bir aydır size bunları yazıp
hazırlıyor."¹¹

Velîd b. Yezîd'in ahlâkının kötülüğüne dair rivâyetler ise daha yaygındır. Bu konudaki rivâyetler onun; oyun ve eğlenceye düşkün¹², içki içen¹³ ahlaksız ve zındık¹⁴ bir kişi olduğuna işaret etmektedir.

Hişâm onu bu kötü ortamdan uzaklaştırmak için, 116/736 senesinde hac emirliğine atadı. Fakat anlatıldığına göre Velîd, bu kez de amcasından gizli olarak yanına av köpekleri almışve onları sandıklara gizlemiştir. Hatta sandıklardan birinin yere düşmesiyle durum anlaşıldığı zaman Velîd, yaptığından ötürü dayağa yatırılmıştır.

⁵Şihâbuddin Ebû Abdullah Yâkut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân*, 2. Baskı (Beyrut: Dâru Sâdır, 1995), 1: 152.

⁶Belâzurî, *Cümel*, 9: 127; Şihâbuddin Ahmed b. Yahya b. Fazlullah el-Umerî, *Mesâlikü'l-ebzar fi memâlikü'l-emsâr* (Abu Dabî: el-Mecmeu's-Sekafî, 1423), 24: 436; Muhammed b. Şakir b. Ahmed b. Abdurrahman, *Fevâtü'l-vefeyât*, thk. İhsan Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 1974), 4: 256.

⁷İzzüddin Ebu'l-Hasen Ali b. Ebu'l-Kerem İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-tarih*, thk. Ömer Abdusselam Tedmürî (Beyrut: Dâru'l-Kitabî'l-Arabî, 1997), 4: 13.

⁸İbn Şakir, *Fevâtü'l-vefeyât*, 4: 256.

⁹İbn Asâkir, *Tarihu Dimaşk*, 63: 322; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5: 371; İbn Tagriberdî, *Mevidü'l-letâfe*, 1: 101.

¹⁰İbn Şakir, *Fevâtü'l-vefeyât*, 4: 256; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10: 7.

¹¹İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10: 5.

¹²Mutahhir b. Tahir el-Makdisî, *el-Bed'u ve't-tarih* (Bûr Saîd: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, ty.),6: 51.

¹³İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 366; Belâzurî, *Cümel*, 9: 130; İbn Şakir, *Fevâtü'l-vefeyât*, 4: 257.

¹⁴Belâzurî, *Cümel*, 9: 127; İbn Şakir, *Fevâtü'l-vefeyât*, 4: 256.

Yine aktarıldığına göre: Velîd, Ka'be büyüklüğünce bir çadır yaptırdı. Bu çadırı Ka'be'nin damına kurmayı ve arkadaşlarıyla birlikte orada oturup, içki içip çalgı çalarak eğlenmeyi planlamıştı. Fakat Mekke'ye ulaştığında, insanların karşı çıkıp protesto etmelerinden çekindive bu niyetini gerçekleştirmekten korktu.¹⁵

Başka bir rivâyete göre Velîd, birgün mushafı açtı ve ilk olarak, "Peygamberler, Allah'tan yardım istediler ve her inatçı zorba hüsrana uğradı" (İbrahim 14/15) âyetini okudu. Sonra da "Beni mi tehdit ediyorsun" dedi ve mushafı kapattı. Ardından yırtılncaya kadar ona ok ile vurmaya devam etti. Sonra da şu şiiri okudu:

*"Her inatçı zorbayı mı tehdit ediyorsun...
İşte ben o inatçı zorbayım.
Haşr günü Rabbimle karşılaştığım zaman...
Ey Rabbim! Velîd beni yırttı de."*¹⁶

Utbi'nin naklettiğine göre: Velîd b. Yezîd, Süfrâ adında çok güzel bir Hıristiyan kadına baktı. Onu çok sevdi ve baştan çıkarmak istedi; ancak kadın onun isteğine boyun eğmedi. Bunun üzerine Velîd, onun peşine düştü ve ona âşık oldu. Fakat kadının gönlü bir türlü ona meyletmedi. Bir ara bayram münasebetiyle Hıristiyanlar kiliselerinde toplandıkları zaman Velîd de kılık değiştirerek kilisenin bahçesine gitti ve hasta gibi davrandı. Kilisedeki kadınlar bahçeye çıkıp da onun hasta halde olduğunu görünce çevresini kuşattılar. Bu esnada Süfra da tanımadan onunla konuşup gülüştü ve böylece Velîd, ona doyasıya bakma fırsatı buldu. Oradan ayrılıp gittiğinde Süfra'ya, onun Velîd olduğunu söylediler ve bunun üzerine Süfra, ona âşık oldu. Velîd de bununla ilgili olarak şu beyitleri söyledi:

*"Ey Velîd, gönlün ferahlayıp gülsün ve şenlensin.
Öteden beri kalbin güzel kadınların avcısı olmuştur.
Belirtileri açık, yumuşak ve ince bir aşkın sahibisin.
Bayram günü kilise tarafında karşımıza çıktı o güzel kadın.
Gözlerimle onu süzdüm ve sonra doyasıya baktım.
Onun haçı öptüğünü de gördüm.*

¹⁵Cemaluddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzi, *el-Muntazam fi tarihi'l-ümmem ve'l-mülük*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ-Mustafa Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1992), 7: 236; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10: 3; İsmail Hakkı Atçeken, "II. Velîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*(Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43: 32.

¹⁶Makdisî, *el-Bed'u ve't-tarih*, 6: 53; İbn Tagriberdî, *Mevidü'l-letâfe*, 1: 103.

*Vah benim nefsiime ki, haçı mabud eden sizleri
temaşa ettim.
Rabbimden dilerim ki onun yerinde ben olayım.
O haç gibi beni öpsün.
Sonra da cehennem ateşine yakıt olayım.”¹⁷*

Kadı Ebü'l-Ferec Muafa b. Zekerıyya el-Cerîrî, bu türden şiirleri naklettikten ve yukarıdaki aşk macerasını anlattıktan sonra, Velîd'in; dini hafife alması, ciddiyetsizliği ve günahkârlığının tamamen anlatılacak olması durumunda bu kitaba sığmayacağını, onun şiirlerinde, sapıklık ve küfrünü tespit ettiklerini söylemiştir.¹⁸

İbrahim İbnü'l-Mehdî de onun şarkıcılara düşkünlüğüne işaret etmiş ve kendisinin, Velîd b. Yezîd'e konuk olduğu bir sırada onun, şarkıcıları çağırdını, bu sırada elçiye, kendisini de onlarla birlikte götürmesini istediğini fakat olumsuz cevap alınca, “Vallahi ben onlardan daha iyi şarkıcıyım” diyerek ileri atıldığını ve hemen şarkı söylediğini ifade etmiştir.¹⁹

Velîd'in bu menfî ahlâkının sebebiyle ilgi olarak, hocasına işaret edilmektedir. Onun sadece iki tane hocası bilinmektedir. Bunlar; Abdussamed b. Abdula'lâ eş-Şeybânî ve Yezîd b. Ebû Müsâhık es-Sülemî'dir. Her ikisi de edebiyatçı ve şair olan bu hocalarından Abdussamed; ahlaksızlıkla, eğlenceye düşkün olmakla ve zındıklıkla itham edilmiştir. Hatta Velîd'i de ahlaksızlığa onun teşvik ettiği söylenir. Diğer hocası ise bu ithamlardan uzaktır ve Abdussamed b. Abdula'la'ya göre ikinci planda kalmıştır.²⁰

Bununla birlikte, ahlaksızlığına dair ithamların abartılı olduğu ve siyasî hasımları tarafından abartıldığı da söylenmektedir.²¹ Zira Şebîb b. Şeybe, Mehdî'nin yanında oturdukları sırada Velîd'in adının geçtiğini ve bunun üzerine Mehdî'nin, onun zındık olduğunu söylediğini fakat Fakih İbni Alâne'nin hemen kalkarak “Ey Müminlerin emiri! Allah, bir zındığı, Peygamberin halifeliğini nasip ederek ümmetin başına emir yapmaktan daha âdildir, Velîd'in oyununa, içmesine şahit olan ve onun namazını ve temizliğini görenlerin bana haber verdiğine göre o, namaz vakti geldiği zaman temiz olmayan elbiselerini çıkarır, ardından güzelce abdest alır, sonra da getirilen temiz beyaz elbiselerini giyer ve Rabb'ine ibadet ederdi. Sence bu, Allah'a

¹⁷Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5: 372; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10: 8.

¹⁸İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10: 9.

¹⁹Umerî, *Mesâlikü'l-ebzar*, 10: 81.

²⁰Francesco Gabrieli, *Dîvânü'l-Velîd b. Yezîd*, neşr. Halil Merdem Bek (Dımaşk: el-Mecmau'l-ilmîyyü'l-Arabî, Matbaatu İbni Zeydun, 1937), 17.

²¹Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed İbn Haldûn, *Dîvânü'l-mübtede' ve'l-haber fi tarihi'l-Arab ve'l-Berber ve men âsarahum min zevî's-şe'ni'l-ekber*, 2. Baskı, thk. Halil Şehâde (Beirut: Dâru'l-Fikir, 1988), 3: 132; Abdulmelik b. Hüseyin b. Abdulmelik el-Asâmî el-Mekkî, *Semtu'n-nücümü'l-avâlî fi enbâü'l-evâil ve't-tevâlî*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Muavvid (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, 1998), 3: 338; Gabrieli, *Dîvânü'l-Velîd b. Yezîd*, 21.

inanmayan birisinin yapacağı iş mi?" dediğini vebunun üzeri Mehdî'nin de "Çok yaşa İbni Alâne" diye karşılık verdiğini²² nakletmiştir.

Velîd'in, öldürülmesini gerektirecek derecede günaha battığı görüşü, uzak bir ihtimal olarak görünmektedir. Onun öldürülmesinin asıl sebebi, amcaoğulları ve devlette asabiyet sahibi bazı valilerine karşı hikmetli davranışlar sergileyememesidir. Zira o, Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'yi Yusuf b. Ömer es-Sekafî'ye teslim etmiş, o da işkenceyle onu öldürmüştür. Bu durum ise, Yemenîleri ona karşı öfkelenmiştir. Onlar ise sadece Şam'da değil, Abbâsî davetinin Emevilere karşı hazırlık yaptığı Horasan'da da güçlü idiler. Daha sonra Yemenîler, Yezîd b. Velîd'e katılmış ve Velîd'in evini kuşatmışlardır.²³

Ayrıca Hadis ve İslâm tarihi kitaplarında, Velîd b. Yezîd'i karalama amacına matuf olduğu imajını veren bir rivâyet nakledilmektedir:

İmam Ahmed b. Hanbel, Hz. Ömer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Peygamber (s.a.v.)'in zevcesi Ümmü Seleme'nin kardeşinin bir oğlu oldu ve ona Velîd adını verdiler. Bunu duyan Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurdu: Ona Firavunlarınızın adını taktınız. Bu ümmette Velîd adında bir adam ortaya çıkacaktır ki o, Firavun'un kendi milletini fesada sürükleyişine nisbetle daha şiddetli bir derecede bu ümmeti fesada sürükleyecektir."²⁴

Benzer bir rivâyeti de²⁵ Ümmü Seleme'den nakleden Beyhakî, bu rivâyetin mürsel ve hasen olduğunu söylemiş²⁶, rivâyeti Hammâd b. Seleme'den nakleden Muhammed b. Selâmise, munkatî' olduğunu ifade etmiştir.²⁷ Rivâyet, senedi hakkında yapılan değerlendirmelere ek olarak muhteva yönünden de sorunlu görünmektedir. Zira henüz bebeklik çağındaki bir kişinin geleceğiyle ilgili yapılan bu yorum, İslâm'ın ruhuna da aykırıdır. Velîd dönemi siyasî gelişmeleri de göz önünde bulundurulduğu zaman bu rivâyetin, Velîd'in rakipleri tarafından gündeme getirilmiş zayıf bir nakil olma ihtimali belirmektedir.

²²İbni Haldûn, *Divânu'l-mübtede' ve'l-haber*, 3: 132; Asâmî, *Semtu'n-nücûm*, 3: 338-339.

²³Muhammed Abdullatif Abdüşşâfi, *el-Âlemu'l-İslâmî fi'l-asri'l-Ümevî* (Kahire: Dâru's-Selam, 2008), 176; Adem Apak, *İslâm tarihi araştırmaları* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), 327.

²⁴Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5: 371; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10: 7; İbn Tagriberdî, *Mevridü'l-letâfe*, 1: 101.

²⁵Bu rivâyete göre Ümmü Seleme şöyle demiştir: "Peygamber (s.a.v.) yanıma geldi. O esnada Muğire ailesinin Velîd adında bir çocuğu yanımdaydı. Peygamber (s.a.v.), bana: "Ey Ümmü Seleme, bu kimdir?" diye sordu. Ben: "Velîd'dir" dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Velîd'i güzel bir isim olarak kullanır oldunuz. Siz bunun adını değiştirin. Çünkü bu ümmette, kendisine Velîd adı verilen bir Firavun ortaya çıkacaktır" dedi." İbn Asakîr ise, Peygamber'in (s.a.v.)'in, "Şu iş (hilafet) Ümeyye oğullarından biri, içinde gedik açınca kadar adaletle yürüyecektir." buyurduğunu rivayet etmiştir. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10: 8.

²⁶Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5: 371; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10: 7; İbn Tagriberdî, *Mevridü'l-letâfe*, 1: 101.

²⁷Zehebî, *Tarihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf (Beirut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003), 3: 555.

3. Hişâm ile Münasebetleri

Hişâm hilafete geçince, kardeşinin oğlu olan Velîd'e çok değer verdi, ama bir süre sonra Velîd'in içkici olduğu, kötü arkadaşlarla dolaştığı, eğlence meclislerine katıldığı ortaya çıkınca, Hişâm, bu kötü huylardan vazgeçmesini defalarca kendisine söyledi ve uyarıda bulundu. Ama o, bu çirkin durumunu sürdürdü. Bunun üzerine amcası Hişâm, onu veliahtlıktan azletmeyi ve yerine kendi oğlu Mesleme b. Hişâm'ı tayin etmeyi düşündü. Emirlerden, dayılarından, Medinelilerden ve diğer bazı kimselerden oluşan bir cemaat da onun bu düşüncesini olumlu buldu. Fakat o bunu yapamadı. Bu soğuk ortamda Hişâm, bir gün Velîd'e şöyle dedi: "Yazıklar olsun sana! Vallahi senin Müslüman olup olmadığını dahi bilmiyorum. Çünkü işlemediğin bir çirkinlik kalmadı. Bütün rezaletleri alenen irtikab ediyorsun."²⁸

Velîd de ona şöyle bir yazı gönderdi:

*"Ey dinimiz hakkında soru soran kişi;
Biz Ebû Şakir'in dini üzereyiz.
Biz içkiyi bazen katıksız içeriz.
Bazen de sıcak veya soğuk su karıştırarak..."*

Bunun üzerine Hişâm, oğlu Mesleme'ye çok kızdı. Çünkü *Ebû Şakir* onun künyesiydi. Hişâm, Mesleme'ye: "Sen Velîd'e benziyorsun, oysa ben seni halifelik makamına yükseltmek istiyorum." dedi ve onu yola getirmeye karar verdi. Bu sebeple Mesleme'yi 119/739 senesinde hac emiri olarak Mekke'ye gönderdi. Mesleme'nin yöneticiliği sırasında halk, onun ibadetlerine ve yumuşaklığına, aynı zamanda ağırbaşlılığına şahit oldu. Yine Mesleme bu sırada Mekke ve Medine'de halka çeşitli mallar dağıttı.²⁹

Hişâm ile yaşadığı olumsuzlukların ardından Velîd kaçıp sahraya gitmişti. Bu esnada ikisinin arasında çok çirkince yazışmalar cereyan etti ve Hişâm vefat edinceye kadar bu hâl devam etti. Hişâm'ın vefatı esnasında Velîd çölde idi. Vefat ettiği gecenin sabahında haberci, hilafete tayin edildiğini ona bildirdi. Bunun üzerine Velîd, hemen Hişâm'ın Rusâfe'deki mallarına ihtiyati tedbir konulması için bir yazı yazdı.³⁰

Ayrıca Makdisî de onun şu şiiri söylediğini nakletmektedir:

*"Bana iyi uykular ve iyi içki içmeler
Çünkü Rusâfe'dekinin ölüm haberi geldi."³¹*

²⁸ Belâzurî, *Cümel*, 8: 388; Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tarihu'l-ümem ve'l-mülük* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1407), 4: 222; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 7: 238; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10: 3.

²⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 7: 239; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4: 285; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4: 4; Muhammed Seyyid el-Vekîl, *el-Ümeviyyûn beyne's-şark ve'l-garb*, 2. Baskı (Dimaşk-Beyrut: Dâru'l-Kalem-Dâru's-Şâmiyye, 2014), 1: 572.

³⁰ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Yuhannâ Mâr Grigoriyus b. Tâciddîn Ehrûn (Hârûn-Aaron) el-Malatî, *Tarihu muhtasari'd-düvel*, thk. Antûn Salihanî el-Yesû'î (Beyrut: Dâru's-Şark, 1992), 117; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10: 4.

³¹ Makdisî, *el-Bed'u ve't-tarih*, 6: 51.

4. Halifeliği ve İcraatları

Hişâm b. Abdülmelik, 125/743 yılında Rusâfe'de vefat ettiği zaman Velîd b. Yezîd'e biat edildi.³² O sırada Velîd otuzdört yaşındaydı. Babası Yezîd b. Abdülmelik, vefatından sonra kardeşi Hişâm'ın veliahtlığını, ondan sonra da kendi oğlu olan Velîd'in veliahtlığını ilan etmişti. Çünkü Velîd'in çok küçük yaşta olması sebebiyle halife olarak atanması mümkün olmamıştı. Bu sebeple babası Yezîd, kardeşi Hişâm'ı halife olarak belirlemiş ve Velîd'i de veliahd olarak atamıştı.³³Fakat babasının, ölmeden önce oğlu Velîd'in 15 yaşına geldiğini gördüğü zaman, kardeşi Hişâm'ı veliahtlığa atadığına pişman olduğu ve "Keşke bülüğ çağına gelmesini bekleseydim, fakat Mesleme beni rahat bırakmadı." dediği rivâyet edilir.³⁴

Velîd'in halife oluşu, o sırada Ermeniyeye valisi olan Mervan b. Muhammed'i sevindirdi. Zira o, hilafete geçişinden ötürü Velîd'i kutladı. Hişâm'ın ölümü ve kendisinin Hişâm'a üstün gelmesi, ayrıca Hişâm'ın mallarına el koyması nedeniyle onu tebrik etti. Ülkeye hâkim olmasından ve Cenâb-ı Allah'ın onu kullarının başına halife olarak geçirmesinden ötürü mutluluğunu dile getirdi. Ayrıca kendi vilayetindeki halkın halifeye bey'atlarını yenilediklerini, bu nedenle sevinip mutlu olduklarını bildirdi. Sınırdaki tehlikelerden korkmayacak olsa, yerine birini vekil bırakıp Şam'a geleceğini, çünkü kendisini görmeyi çok istediğini ifade etti.³⁵

Velîd b. Yezîd'in halifeliği yaklaşık olarak 1 yıl 3 ay sürdü³⁶ ve bu süre içerisinde o, yönetim konusunda güzel örnekler de sundu. Kötürümlere, cüzzamlılara, a'malara ikramda bulunulmasını, para yardımı yapılmasını, herkese bir hizmetçi verilmesini emretti. Beytü'l-maldan da Müslüman ailelere armağan ve hediyeler verilmesini emretti. Maaşları arttırdı. Özellikle Şamlıların ve ziyaretine gelen heyetlerin başlıklarının arttırılmasını emretti.³⁷Hamevî,225/840 senesinde Mutasım tarafından yenilenen *Cisrü'l-Velîd*'i de ilk olarak Velîd b. Yezîd'in yaptırdığını belirtmektedir.³⁸

Halifeliğinin ilk günlerinde, Irak Valisi Yûsuf b. Ömer es-Sekafî ile Horasan Valisi Nasr b.Seyyâr hariç Hişâm'ın tayin ettiği bütünvalileri ve diğer önemli memurların çoğunu görevden aldı. Onlardan bazıları'nın mallarını müsadere

³² İbn Asâkir, *Tarihu Dımaşk*, 63: 330; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10: 3; Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Abdülmun'im el-Himyari, *er-Ravdu'l-mi'târ fi haberi'l-aktâr*, 2. Baskı, thk. İhsan Abbâs (Beyrut: Müessesetü Nâsir li's-Sekâfe,1980), 269; Kâmil b. Hüseyin b. Muhammed b. Mustafa el-Bâlî el-Halebî, *Nehru'z-zeheb fi tarihi Haleb*, 2. Baskı (Halep: Dâru'l-Kalem, 1419), 3: 26.

³³ Taberî, *Tarih*, 4: 222; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 7: 236; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10: 3; İbn Tagriberdî, *Mevridü'l-letâfe*, 1: 101.

³⁴ Belâzurî, *Cümel*, 9: 129.

³⁵İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10: 5.

³⁶ Belâzurî, *Cümel*, 9: 127; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 2: 321; İbn Asâkir, *Tarihu Dımaşk*, 63: 330; İbn Şakir, *Fevâtü'l-vefeyât*, 4: 256.

³⁷İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10: 5.

³⁸ Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân*, 2: 140.

ettirdi, ayrıca çeşitli cezalara çarptırdı. Yusuf b. Muhammed es-Sakafî'yi Medine, Mekke ve Taif valiliklerine atadığı zaman ondan, Hişâm b. İsmail el-Mahzumî'nin oğulları İbrahim ile Muhammed'i Medine'de horlanmış bir şekilde ikamete mecbur bırakmasını emretti. Bunları orada horlayıp küçük düşürdükten sonra Irak valisi Yusuf b. Ömer'e göndermesini emretti. O da bunları Yusuf b. Ömer'e gönderdi. Yusuf da onlara eza ve işkencede bulundu. Nihayet ikisi de bu nedenle vefat ettiler. Yusuf onlardan bol miktarda para ve mal gasbetti.³⁹

Bunun sebebi olarak, eline geçen bir belgeden, onların kendisinin veliahtlıktan uzaklaştırılmasını desteklediklerini öğrenmesi gösterilir.⁴⁰

Velîd, oğullarından Hakem, sonra da Osman için kendisinden sonra veliaht olmaları üzere bey'at aldı. Bu bey'atı, Irak ve Horasan valisi Yusuf b. Ömer'e gönderdi. O da Horasan'daki kaymakamı Nasr b. Seyyar'a bey'at emrini gönderdi. Nasr, bu bey'at dolayısıyla halka uzun ve beliğ bir hutbe irad etti.⁴¹

Velîd, ülkenin doğusunda ve batısında otoriteyi sağladı. O, Nasr b. Seyyar'ı Horasan'ın müstakil valisi yaptı. Fakat Yusuf b. Ömer, Velîd'in yanına geldi ve Horasan valiliğini tekrar kendisine vermesini istedi. O da Hişâm'm zamanındaki gibi tekrar onu Horasan valiliğine atadı. Nasr b. Seyyar ile kaymakamları da Yusuf b. Ömer'in emri altına verildi. O esnada Yusuf b. Ömer, Nasr b. Seyyar'a mektup yazarak ailesi ve çoluk çocuğuyla birlikte halifenin ziyaretine gitmesini, giderken beraberinde bol miktarda hediye ve armağan da götürmesini emretti. Bunun üzerine Nasr b. Seyyar, at üzerinde 1.000 köle, 1.000 cariyeye, bol miktarda altın ve gümüş ibrikler ve daha başka armağanlar götürdü. Velîd de ona mektup yazarak çabuk gelmesini, beraberinde tanburlar, gitarı andıran barbutlar, şarkıcı cariyeler, şahinler, beygirler, eğlence ve fisk aletleri getirmesini istedi. Halk bunu duyunca hoşnutsuzluk gösterdi. Bunu fark eden müneccimler de Nasr b. Seyyar'a: "Yakında Şam'da fitne kopacaktır." dediler.⁴²

Bunun üzerine Nasr b. Seyyâr, hareketini geciktirdi ve yolu ağırdan aldı. O, yolda iken kendisine ulak geldi ve Halife Velîd'in öldürüldüğünü, Şam'da halk arasında büyük bir fitne koptuğunu bildirdi. Nasr b. Seyyar da maiyetiyle birlikte başka bir şehre gitti ve orada ikamet etti. Buradayken, Yusuf b. Ömer'in Irak'tan kaçtığını ve düzenin bozulduğunu haber aldı.⁴³

³⁹İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10: 6; Atçeken, "II. Velîd", 43: 32.

⁴⁰Atçeken, "II. Velîd", 43: 32.

⁴¹Taberî, *Tarih*, 4: 227; İbn Miskevehy, Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. Ya'kûb, *Tecâribu'l-ümem ve teâkubu'l-himem*, 2. Baskı, thk. Ebu'l-Kâsım İmamî (Tahran: Serûş, 2000), 3: 170; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10: 5.

⁴²İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4: 289; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10: 5.

⁴³İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10: 6.

Velîd, dış siyaset alanında ise, 126/744 senesinde donanmaya emir verdi ve el-Esved b. Bilâl el-Muhâzî'yi Kıbrıs'a göndererek, ora halkını, Şam'a ya da Bizans'a gitmek arasında seçim sunmasını istedi. Bunun üzerine Kıbrıs halkının bir kısmı Müslümanların yanını tercih etti ve Şam'a geldiler, diğer kısmı da Bizans'ı tercih etti. Bu sebeple onları gönderdi ve Sûr ile Saydâ arasındaki deniz kıyısına yerleştirdi.⁴⁴

5. Yöneticilerle İlişki Hususunda Bir Âlim Profili: Zührî

Tarih, iktidar-ulema ilişkisi bağlamında çok değişik tavırlara sahne olmuştur. Bu bağlamda kimi ulema, gerçek anlamda bir münevver gibi davranarak yöneticilerin eziyet etmesinden de çekinmeyerek doğruyu söyleme endişesiyle hareket ederken, kimisi ise değişik kaygı ve zaaflarından dolayı teslimiyetçi bir tavır sergilemiştir.

Hişâm b. Abdülmelik ile iyi bir ilişki kuran ve onun yakınında yer alan Zührî, bir âlim olarak sorumluluğunun bilincinde olma ve yol göstericilik anlamında gösterdiği cesur tavrıyla dikkat çekmektedir. Zira o, Hişâm halife olduğu zaman veliahd olan Velîd b. Yezîd'in hal' edilmesi gerektiğini düşündüğü için Hişâm'ı bu konuda teşvik etmiştir. Hişâm, bunun asker tarafından kabul edilmemesinden korktuğunu ifade edince de: "Beni gönder, ordunun içinde dolaşayım ve onu hal' edeyim" demiştir. Bu durumdan haberdar olan Velîd ise, Zührî'ye karşı kin duyguları beslemiş ve onu "Allah, birgün sana karşı bana imkân verirse göreceksin" diye tehdit etmiştir. Fakat bu tehditler Zührî'yi yıldırılmamış ve ona: "Allah, bir beyinsizi bana musallat etmeyecek kadarâdildir" demiştir. Fakat Velîd, halifeliğe geçinceye kadar dahi beklemedi ve onun Bedâ ve Şağab denen yerdeki mallarına adamlar göndererek zarar verdirtti, ağaçlarını kestirdi. Zührî'nin, Velîd'e karşı olumsuz tavrının sebebi ise, onun, eğlenceye düşkün ve fışk türünden hareketler sergilediğini ve bunları terk etmediğini görünce, halife olduğu zaman ümmetin fesada düşeceğinden korkmasıdır.⁴⁵

Toplumların, yöneticilerinden etkilendikleri bir realitedir. Dolayısıyla böyle bir kişinin halife olmasının, toplumun fesadı noktasında olumsuz bir etkiye sahip olacağı da bilinen bir husustur. Zaten Velîd'in başa geldiği zaman Müslüman toplumun yaşadığı olumsuzluklar ve onun öldürülmesinden sonra ortaya çıkan fitne ortamı da Zührî'nin ne kadar doğru bir tutum sergilediğini kanıtlamaktadır.

⁴⁴İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10: 6; Muhammed b. Abdürrezzâk b. Muhammed Kürd Ali, *Hıttatü's-Şam*, 3. Baskı (Dımaşk: Mektebetü'n-Nûrî, 1983), 1: 127; Atçeken, "II. Velîd", 43: 32.

⁴⁵Konuyla ilgili geniş bilgi için bk: Belâzurî, *Cümel*, 9: 161; İbn Asâkir, *Tarihu Dımaşk*, 63: 327-328; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10: 5; İbn Tagriberdî, *Mevridü'l-letâfe*, 1: 102; Ali Muhammed Sallâbi, *Emevîler dönemi*, çev. Harun Ünal (İstanbul, Ravza Yayınları, 2006), 2: 601-602.

6. Kaderiyeye Karşı Tutumu

Velîd b. Yezîd dönemi, bir taraftan Kaysî-Yemenî mücadelesine sahne olurken, diğer taraftan da gizli bir mezhep rekâbetini yaşamıştır. Zira bu dönemde gerçekleşen olaylar dikkatli bir şekilde incelendiği zaman, kaderiye mezhebinin, Velîd b. Yezîd ile arasının iyi olmadığı hatta onun öldürülmesinde dahi payının olduğu görülecektir.

Anlatıldığına göre insanlar, Yezîd b. Velîd zamanında, Velîd'in, Mervân oğullarının şehidi olduğunu söylüyorlardı. Abbas b. Hişâm-babası-dedesitarikiyle gelen bilgiye göre Yezîd b. Velîd, kaderiye tutumundan dolayı Hişâm tarafından öldürülen Gaylan b. Müslim'e nisbet ediliyordu. Velîd ise, onu ve tüm taraftarlarını yanından uzaklaştırmıştı.⁴⁶ Hatta onlara sert davranmış ve bir kısmını hapse attırmıştır. Buna karşılık onlar da Velîd'i küfürle itham etmişlerdir.⁴⁷

Velîd ile kaderiyenin ilişkisini inceleyen günümüz tarihçilerinden Sallâbi, kendilerini daha rahat hissetmek isteyen kaderiyenin, kendilerine uygun olarak Yezîd'in başa gelmesini istedikleri için Yezîd'i Velîd'e karşı kıskırtıklarını ve halk arasında propaganda yaparak Velîd'in görevden alınması ve ortadan kaldırılmasını istediklerini ifade etmektedir. Sallâbi, kaderiyenin Yezîd'i desteklemelerinin sebebini de Velîd'in, kendilerine fırsat tanınması olarak açıklamıştır.⁴⁸

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse kaderiye, kendileri için uygun bir yönetici olmayan Velîd b. Yezîd'in aleyhinde yürüttüğü kıskırtıcı propaganlar vesilesiyle Yezîd'i de yanlarına çekerek, Velîd'in öldürülmesinde belli bir oranda rol oynamıştır.

7. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin Öldürülmesi

Velîd b. Yezîd'in, ölümüne kadar giden süreçte yaptığı önemli hatalardan biri de Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin öldürülmesi olmuştur.

Ebû Bekir b. Ebû Hayseme'nin, Salih b. Süleyman'dan rivayet ettiğine göre Velîd b. Yezîd hacetmek istedi ve Ka'be'nin damında içki içeceğini söyledi. Bunun üzerine halk onu orada parçalayarak öldürmeye niyetlendi ve Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'den kendileri ile işbirliği yapmasını istediler; fakat Hâlid bunu kabul etmedi. Sonra da Velîd'in yanına giderek, yapmayı düşündüğü şeyle ilgili olarak onu uyardı ve aksi durumda başına kötü şeylerin gelebileceğini söyledi. Bunun üzerine Velîd: "Bana kötülük yapmalarından korktuğun insanlar kimlerdir?" diye sordu. Fakat Hâlid, ona istediği cevabı bir türlü vermeyince

⁴⁶ Belâzurî, *Cümel*, 9: 165.

⁴⁷ Belâzurî, *Cümel*, 9: 166.

⁴⁸ Sallâbi, *Emevîler*, 2: 704.

Velîd, onu Yusuf b. Ömer'e gönderdi. Yusuf da ona işkence etti ve bu şekilde 126/744 yılında onu öldürdü.⁴⁹

Yusuf b. Ömer, Hâlid ile birlikte Mahzûm'dan Hişâm b. İsmail'in iki oğlu İbrahim ve Muhammed'i de çağırılmıştı. Çünkü ikisi, Velîd'in hal'ini tavsiye edenlerdendi.⁵⁰

Medainî ise Velîd ile Hâlid'in arasındaki ilişkiye ışık tutacak bir başka bilgi sunmaktadır. Buna göre Velîd, Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'yi, iki oğluna biat etmeye çağırdı fakat o bunu kabul etmedi. Bunun üzerine ailesinden bazıları ona: "Müminlerin emiri seni çağırıyor sen ise ona muhalefet ettin" dediler. Buna karşılık ona: "Yazık size! Arkasında namaz kılmadığım ve şahadetini kabul etmediğim kişiye nasıl bey'at edeyim" dedi. Onlar ise: "Eğlenceye düşkünlüğü ve feskine rağmen Velîd'in şahitliğini neden kabul ediyorsun" dedikleri zaman Hâlid: "Velîd'in durumu, benim yokluğumda oldu, ben ona tabi olmadım. Bu sadece insanların söylediğidir" dedi. Bunun üzerine Velîd, Hâlid'e kızdı.⁵¹

Anlaşıldığı kadarıyla Velîd'in, Hâlid el-Kasrî'ye kızmasının asıl sebebi, onun siyasetine muhalefet etmesi ve oğullarına biat etmeyi terk etmesidir. Hâlid el-Kasrî'nin, hacda yapmayı planladığı şeyler hususunda kendisini uarması esnasında, ona kişi isimlerini vermemesi ise Velîd için bir bahane olmuştur. Zira aktarılan rivâyetlerden, Velîd ile Hâlid arasında, temelde siyasî düşünce farklılıkları bulunduğu görülmektedir.

8. Yahya b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin'in Öldürülmesi

Tam adı, Yahya b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Talib'dir. Babası Zeyd 121/738 senesinde öldürülünce Horasan'da Hurayş b. Amr b. Davud'un yanında gizlendi. Hişâm'm vefatına kadar Horasan'a bağlı Belh şehrinde saklanmayı sürdürdü. Yusuf b. Ömer, bu durumu Nasr b. Seyyar'a bir mektupla bildirdi. Nasr b. Seyyar da Belh kaymakamına Ukayl b. Makil el-İclî ile bir mektup gönderdi. Kaymakam, Hurayş'ı huzuruna getirdi. Ona işkence yaptı. Hurayş'a 600 kırbaç vurdurttu ama o, Yahya'nın yerini bildirmedi. Sonra Hurayş'ın oğlu geldi ve Yahya'nın gizlendiği yeri kaymakama bildirdi. Nasr b. Seyyar da bu durumu bir mektupla Yusuf'a ilettili. Yusuf da bunu Velîd b. Yezîd'e bildirdi. Velîd, Nasr b. Seyyar'a mektup yazarak Yahya'yı zindandan çıkarmasını ve arkadaşlarının yanına salmasını, arkadaşlarıyla beraber olmasına imkân tanınmasını emretti.⁵² Bu emir üzerine Nasr, onu ve arkadaşlarını serbest bırakarak Şam'a gönderdi. Yolun bir kısmında iken Nasr, onun ihanet

⁴⁹ İbn Asâkir, *Tarihu Dimaşk*, 63: 335; İbni Kesîr, *el-Bidâye*, 10: 9; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5: 372; Sallâbî, *Emevîler*, 2: 695.

⁵⁰ Belâzurî, *Cümel*, 9: 108.

⁵¹ Belâzurî, *Cümel*, 9: 167.

⁵² Ebu'l-Ferec Ali b. Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed el-İsfahânî, *Mekâtîlü't-tâlibîn*, thk. Seyyid Ahmed Sakar (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, t.y.), 147; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 7: 243; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4: 290; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10: 7.

edeceğinden korktu ve üzerine 10.000 askerden oluşan bir müfreze gönderdi. Yahya b. Zeyd, bu müfrezeyi bozguna uğrattı. Yahya'nın beraberinde sadece 70 kişi vardı. Müfrezenin komutanını öldürdü. Onlardan çok miktarda mal yağmaladı. Sonra başka bir askerî birlik geldi ve 125/742 yılında Yahya ile birlikte yanındakileri öldürdü. Ardından da onun başını kesti.⁵³

İbnü'l-Esîr, Nasr'ın, Yahya b. Zeyd'e saldırı emri vermesiyle ilgili olarak başka bir sebepten bahsetmektedir. Buna göre; serbest bırakıldıktan sonra yoluna devam eden Yahya ve arkadaşları, bir ticaret kervanı gördüler ve bunların hayvanlarını zorla aldılar. "Bunların gelirleri de bize ait" dediler. Amr b. Zürâre, mektup yazarak bu durumu Nasr'a bildirdi. Nasr da Yahya ile savaşılmasını emretti.⁵⁴

Yine İbnü'l-Esîr'in naklettiğine göre Nasr, gelen emir üzerine Yahya'yı serbest bıraktıktan sonra kendisine 2000 dirhem vererek Velid'e gitmesini emretti. Yahya Serhas'a vardı ve orada kaldı. Nasr, Abdullah b. Kays b. Ubâd'a mektup yazarak Yahya'nın Serhas'tan çıkarılmasını emretti. Abdullah da Yahya'yı oradan çıkardı. Bunun üzerine Yahya, Beyhak'a gitti fakat burada Yusuf b. Ömer'in kendisini öldürmesinden korktuğu için Nisâbur'a döndü. Burada Amr b. Zürâre vardı, Sonra Herat'a gitti, burada hiçbir olumsuzlukla karşılaşmadan yoluna devam etti. Nasr, Sâlim b. Ahvez'i, Yahya'yı yakalamakla görevlendirdi. Sâlim, Cüzcan'da Yahya'ya yetişti. Burada aralarında şiddetli bir çarpışma oldu. Aneze'den İsa adında bir adamın attığı ok, Yahya'nın alınına isabet etti. Diğerleri tarafından Yahya'nın taraftarları öldürüldü, Yahya'nın da başı kesildi.⁵⁵ Yahya'nın öldürülme haberi Velid'e ulaştığı zaman Yusuf b. Ömer'e Zeyd'i işaret ederek, "İraklıların buzağısını yakala, onu makamından indir, ateşe at ve külünü denize savur" dedi. Yusuf da bu emir üzerine hareket ederek Zeyd'i yaktırdı. Daha sonra cesedini paramparça ederek bir gemiye yükledi ve külünü Fırat nehrine attı.⁵⁶ Yahya'nın cesedi Cüzcan'da asıldı. Ebû Müslim el-Horasanî, Horasan'ı işgal edinceye kadar böyle asılı kaldı. Ebû Müslim onun cesedini indirtip namazını kıldırıp defnettirdi ve onun için Horasan'da matem tutulmasını emretti. Daha sonra Emevîlerin sicil defterlerini ele geçirdi ve onun ölümünde payı olanları öldürürken, ölenlerin de yakınlarına işkence yaptı.⁵⁷

Yahya b. Zeyd olayının arka planına dair daha detaylı bilgi sunan İbn Miskeveyh ise, babasının Kûfe'de başlattığı ayaklanma bastırıldıktan sonra yandaşlarıyla birlikte Hazar Denizi'nin güney batı kıyılarına göçen Yahya b. Zeyd'in, burada Deylemliler'i ve ulaşılması hayli güç bölgelerde yaşayan henüz gerektiği gibi İslâmlaşmamış aşiretleri propagandalarıyla kısa sürede çevresinde

⁵³İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10: 7.

⁵⁴İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4: 291.

⁵⁵Belâzurî, *Cümel*, 3: 257; Makdisî, *el-Bed'u ve't-tarih*, 6: 52; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4: 291.

⁵⁶Belâzurî, *Cümel*, 3: 257; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4: 291; İbnü'l-İbrî, *Tarihu muhtasari'd-düvel*, 118.

⁵⁷İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4: 291.

toplamayı başardığını ve kurduğu küçük bir orduyla Nişabur valisi Amr bin Zurâre'yi yenerek ele geçirdiği kentte imamlığını ilan ettiğini fakat üzerine yürüyen Horasan valisi Nasr bin Seyyar'a yenilerek tutsak alındığını ifade etmiştir. Ancak, Nisâbur'dan çekilmesi koşuluyla Halife Velid b. Yezid tarafından affedilerek serbest bırakılan Yahya b. Zeyd, topladığı yeni bir orduyla bu kez de Cürcan'ı ele geçirmesi üzerine Nasr b. Seyyar'ın üzerine gönderdiği kuvvetlere yenilerek yakalandı ve idam edildi."⁵⁸

Netice olarak ifade etmek gerekirse, farklı sebepler de ifade edilmekle birlikte, Hz. Ali taraftarlarıyla Emeviler arasında süregelen mücadelelerin gölgesinde, babası Zeyd gibi Yahya b. Zeyd ile Emevi hanedanı üyeleri arasında da karşılıklı güvensizlik ve hoşnutsuzluk durumunun yaşandığı gözlenmektedir. Yaşanan bazı hadiseler ise, her zaman potansiyel olarak ortada duran bir çatışma tehlikesinin sadece tetikleyicisi olmuştur.

9. Abbasoğullarının Daveti

Rivâyet edildiğine göre 125/743 yılında Süleyman b. Kesir, Malik b. Heysem, Lahiz b. Kurayz ve Kahtabe b. Şebîb gibi şahsiyetler, Muhammed b. Ali ile karşılaştılar ve Ebû Müslim'in serüvenini ona anlattılar. Muhammed b. Ali onun hür olup olmadığını sorunca, "O hür olduğunu iddia ediyor. Efendisi ise onun kendisine ait bir köle olduğunu söylüyor." dediler. Bunun üzerine bahsi geçen kişiler, onu satın alıp azad ettiler. Muhammed b. Ali'nin kendisine de 200.000 dirhem para ve 30.000 dirhem değerinde giysi verdiler. Muhammed, onlara söyle dedi: "Belki bu seneden sonra benimle görüşemiyeceksiniz. Eğer ölürsem lideriniz İbrahim b. Muhammed olacaktır. O benim oğlumdur. Ona itaat etmenizi size vasiyet ediyorum." Muhammed b. Ali, babasının vefatından 7 sene sonra 125/743 yılında Zilkade ayının başında vefat etti.⁵⁹

10. Velid b. Yezid'in Öldürülmesi

Velid b. Yezid'in öldürülme sebebinden bahseden tarih kaynaklarına bakıldığı zaman, 3 husus üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir:

- Halife olduğu zaman şerrini, eğlenceye düşkünlüğünü, av merakını, içki içişini, fasıklarla içki meclisi kurmasını daha da arttırmıştı. Bu sebeple komutanlar, askerler ve halk bundan çok rahatsız olmuştu. Bunun neticesinde ona karşı şiddetli bir nefret duyulmaya başlanması.⁶⁰
- Yanlış bir siyaset takip ederek amcasının oğulları Hişâm ile Velid b. Abdümelik'i kendine karşı cephe kurmaya yöneltmesi ve bu nedenle de kendi mahvına sebep olması.

⁵⁸İbn Miskevehy, *Tecâribu'l-ümem*, 3: 175.

⁵⁹İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10: 6.

⁶⁰İbnü'l-İbrî, *Tarihü muhtasari'd-düvel*, 118; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10: 10; Kürd Ali, *Hıtatu's-Şam*, 1: 126.

- Horasan ordusunda büyük bir kalabalık teşkil eden Yemenlilerin de ona karşı oluşturulan cepheye katılmaları.⁶¹

Velîd b. Yezîd'in kişiliğinden bahsedilirken onun bazı fasıklıkları, laubalilikleri, dinî hükümleri hiçe sayışı, namazı önemsemeyişi ve bu tutumunu, hilafetten önce de sonra da devam ettirdiği gibi hususlar zikredilmişti.

Velîd b. Yezîd, amcası oğlu Süleyman b. Hişâm'a 100 kırbaç vurdurmuş, başını traş edip sakalını yoldurmuş ve onu Umman'a sürgün ettirip orada zindana attırmıştı. O, Velîd'in ölümüne kadar orada tutuklu kalmıştı.⁶²

Yemenlilerin ona karşı cephe almalarının sebebine gelecek olursak; bahsi geçtiği üzere Velîd b. Yezîd, Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'yi öldürtüp Irak valisi ve alacaklısı Yusuf b. Ömer'e teslim etmişti. O da Hâlid'e işkence yapmış ve Hâlid, işkence altında ölmüştü. İşte bu nedenle Yemenliler, Velîd'e karşı cephe almışlar ve Hâlid'i öldürüşünü protesto etmişlerdi.⁶³

Velîd b. Yezîd'e muhalif olan gruplar, Yezîd b. Velîd'in etrafında toplandılar ve ona bey'at ettiler. Onların bu durumuyla ilgili olarakşairlerden biri şöyle demiştir:

*"Sabah olunca yardımcıları ve taraftarları topluca kendilerine ulaştılar.
Aşiretler ve bahadırlar ile Kelb kabilesi de geldi.
Süvarileriyle, atlarıyla ve teçhiz atlarıyla geldiler.
Miğferleri, pazuları ve bedenleriyle geldiler.
Onlar ne kıymetli kimsedirler.
Sünnetin taraftarları ve onu hayata ulaştıranlardır.
Haramları, inkârcılara karşı koruyanlardır.
Şeyban ve Ezd kabilesi de akın akın geldiler.
Abs ve Lahn kabilesi de koruyucuları ve muhafızlarıyla geldiler.
Gassan, Hayyan, Kays ve Tağlib kabileleri de ulaştılar.
Zayıf ve zahid olan herkes bu ayaklanmadan geri durdu.
Onlar ve memleket halkı artık bütün asi ve zorbalara karşı güven içinde oldular."*⁶⁴

Herkesin, Velîd'e karşı birleştiğini gören halk da onun yanından kaçıp muhalif askerler arasına katıldılar. Bunun üzerine azınlıkta kalan Velîd hemen kaleye sığındı. Kalenin etrafı her yönden kuşatma altına alındığı sırada Velîd, kale kapışma inerek: "Aranızdan şerefli bir adam benimle konuşsun." diye seslendi. Bunun üzerine Yezîd b. Anbese es-Seksekî onunla konuştu. Velîd ona: "Ölümü sizden uzaklaştırmadım mı? Yoksullarınıza başışta bulunmadım mı?

⁶¹İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10: 10.

⁶²İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10: 10.

⁶³İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10: 10.

⁶⁴İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10: 11.

Kadınlarınıza hizmet etmedim mi?" diyerek, isyan etmekte haksız olduklarını ifade etti. Yezîd b. Anbeses es-Seksekî ise ona, haramları hiçe sayıp içki içtiğinden, ümmüveled cariyelerini nikâhladığından, Aziz ve Celil olan Allah'ın emirlerini küçümseyip hafife aldığından ötürü kendisiyle savaştıklarını söyledi.⁶⁵

Bu konuşmanın ardından Velîd, köşke girip oturdu ve mushafı önüne koyup açtı. Okumaya başladı ve: "Bugün Hz. Osman'ın şehid edilmiş günü gibidir." dedi.⁶⁶Bu sırada kuşatmacılardan bazıları duvardan tırmanarak yanına girdiler ve yüzüne kılıç darbeleri indirerek onu öldürdüler.⁶⁷

Velîd, 126/744 yılında Perşembegünü, Dimaşk'a bağlı Bahrâ'da öldürüldü.⁶⁸Öldürüldüğü sırada otuzaltı yaşındaydı.⁶⁹ Onun; kırk⁷⁰, kırk iki⁷¹, kırkbeş⁷² yaşında öldüğüne dair rivayetler mevcuttur. Onu öldüren kişi, Abdülazîz b. Haccâc b. Abdülmelik b. Mervân, onu azmettiren ise, Yezîd (en-Nâkıs) b. Velîd b. Abdülmelik idi.⁷³

11. Değerlendirme ve Sonuç

Emevî Devletinde uygulanmaya başlanan saltanat sisteminin bir sonucu olarak, devletin başına her zaman ehliyetli yöneticiler gelmemiştir. Devletin 89 yıllık ömrü içerisinde yönetim kademesine gelen 14 halifenin kişiliği ve yönetimi incelendiği zaman, kimi yetenekli ve olumlu mizaca sahip halifelerin yanı sıra ehliyetsiz ve şahsiyet noktasında sorunlu yöneticilerin de başa geçtiği görülmektedir.

Velîd b. Yezîd ve onun dönemi de hem yetenek hem de şahsiyet anlamında sorunlu bir zaman dilimi olmuştur. Zira onun kişiliği, kendi dönemindeki insanlar ve sonradan gelen tarihçiler tarafından yoğun bir tenkide tâbi tutulmuştur. Hişâm b. Abdülmelik ile yaşadığı sorunlar ve daha sonra halk tarafından karşılaştığı tepkiler, onun, kişilik noktasında sevilmeyen bir portre ortaya koyduğunu göstermektedir.

⁶⁵İbn Şakir, *Fevâtü'l-vefeyât*, 4: 256; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 10: 12; İbn Tagriberdî, *Mevridü'l-letâfe*, 1: 104.

⁶⁶İbn Şakir, *Fevâtü'l-vefeyât*, 4: 256; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 10: 12; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübela*, 5: 373; İbn Tagriberdî, *Mevridü'l-letâfe*, 1: 104.

⁶⁷İbn Kesir, *el-Bidâye*, 10: 12.

⁶⁸Halife b. Hayyât, Ebû Amr eş-Şeybânî, *Tarihu Halife b. Hayyât*, 2. Baskı, thk. Ekrem Ziya el-Umerî (Dimaşk-Beyrut: Dâru'l-Kalem-Müessesetü'r-Risâle, 1397), 1: 363; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 2: 320; Tagriberdî, *Mevridü'l-letâfe*, 1: 105.

⁶⁹Halife b. Hayyât, *Tarih*, 1: 363.

⁷⁰İbn Habîb, *el-Muhabber*, 31.

⁷¹İbni Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 366; el-Mes'ûdî, *et-Tenbîh*, 1: 281; İbnü'l-İbrî, *Tarihu muhtasari'd-düvel*, 118.

⁷²Halife b. Hayyât, *Tarih*, 1: 363; İbn Asâkir, *Tarihu Dimaşk*, 63: 330.

⁷³İbn Habîb, *el-Muhabber*, 31; İbni Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 366; Taberî, *Tarih*, 4: 235.

Emevîlerin son dönemlerinde, iç fitnelerin yaygınlık kazandığı ve devletin hassas süreçten geçtiği bir ortamda Velîd, tepki çeken kişiliğine ek olarak sergilediği kötü siyaseti ve Yemenî-Kaysî rekâbetini canlandırmasının bedelini hayatıyla ödemiştir.

Bu noktada onun ölüm sebebiyle ilgili olarak tarih kaynaklarında belirtilen hususlardan birini tercih etmek yerine, her bir sebebin belli oranda etkili olduğunu, ancak en önemlisinin ise, devletin kuruluşundan itibaren kurtulamadığı asabiyet hastalığı olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Velîd b. Yezîd dönemi, iç kavganın yoğun olarak yaşandığı bir süreç olduğundan, devlet hem içerde hem de dışarıda zikre değer bir icraat gerçekleştirilememiştir.

Velîd b. Yezîd'in öldürülmesi, devleti, içinden çıkılmaz bir kargaşanın içine sokmuştur. Bu kargaşa ortamı, devletin devamlı surette istikrarsız yaşamasına ve bundan cesaret alan Abbâsoğulları, Şia, Mevâli vb. grupların daha rahat faaliyet yürütmelerine sebep olmuş; bu da devletin çöküşünü hızlandırmıştır.

Netice itibarıyla belirtmek gerekirse; asabiyet ruhunu yeniden canlandıran Emevî hanedanı, buna ilave olarak saltanat uygulamasının bir yansıması olan ehliyetli yöneticilerin başa geçmesi ve toplumla sağlıklı bir irtibat kurulamaması gibi sebeplerden dolayı, uzun ömürlü bir devlet olamamıştır. Bazı dönemlerde devlet yönetimine başarılı ve kişilik sahibi halifelerin geldiğine şahit olunsun da genel olumsuz siyasî gidişat, bu yöneticilerin başarılarının izlerini de ortadan kaldırmıştır. Başarısız yöneticilerden birisi olan Velîd b. Yezîd ise hem yaşarken yaptıklarıyla hem de ölümüyle, devletin yıkılmasında önemli bir rol oynamıştır.

12. Kaynaklar

ABDUŞŞÂFÎ, M.A., *el-Âlemu'l-İslâmî fi'l-Asri'l-Ümevî*, Dâru's-Selam, Kahire, 2008.

APAK, A., *İslâm Tarihi Araştırmaları*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2016.

ASÂMÎ, A., *Semtu'n-Nücûmu'l-Avâlî fi Enbâi'l-Evâil ve't-Tevâlî*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Muavvid, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.

ATÇEKEN, İ. *II. Velîd*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 43, TDV Yayınları, Ankara, 2013, s:31-32.

BELÂZURÎ, A. *Cümel min Ensâbi'l-Eşrâf*, thk. Süheyl Zekkâr-Riyâd es-Ziriklî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1996.

GABRİELİ, F., *Dîvânü'l-Velîd b. Yezîd*, neşr. Halil Merdem Bek, el-Mecmau'l-İlmiyyü'l-Arabî-Matbaatu İbni Zeydun, Dımaşk, 1937.

GAZZÎ, K., *Nehru'z-Zehab fi Tarihi Haleb*, 2. Baskı, Dâru'l-Kalem, Halep, 1419.

- HALİFE B. HAYYÂT, *Tarihu Halife b. Hayyât*, 2. Baskı, thk. Ekrem Ziya el-Umerî, Dâru'l-Kalem-Müessesetü'r-Risâle, Dimaşk-Beyrut, 1397.
- HAMEVÎ, Y., *Mu'cemu'l-Buldân*, 2. Baskı, Dâru Sâdır, Beyrut, 1995.
- HİMYERÎ, Ebû Abdullah, *er-Ravdu'l-Mi'târ fî Haberi'l-Aktâr*, 2. Baskı, thk. İhsan Abbâs, Müessesetü Nâsır li's-Sekâfe, Beyrut, 1980.
- İBN ASÂKİR, A., *Tarihu Dimaşk*, thk. Amr b. Garâme el-Amrî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1995.
- İBNÜ'L-CEVZÎ, C., *el-Muntazam fî Tarihi'l-Ümem ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ-Mustafa Abdulkadir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.
- İBNÜ'L-ESÎR, İ., *el-Kâmil fi't-Tarih*, thk. Ömer Abdusselam Tedmürî, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1997.
- İBN HABÎB, M., *el-Muhabber*, thk. Ilse Lichtenstadter, Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrut, ty.
- İBN HALDÛN, A., *Dîvânu'l-Mübtede' ve'l-Haber fî Tarihi'l-Arab ve'l-Berber ve men Âsarahum min Zevî's-Şe'ni'l-Ekber*, 2. Baskı, thk. Halil Şehâde, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1988.
- İBN HİBBÂN, M., *es-Sikât, Dâiratü'l-Meârifî'l-Usmaniyye*, Haydarabâd, 1973.
- İBNÜ'L-İBRÎ, C., *Tarihu Muhtasari'd-Düvel*, thk. Antûn Salihanî el-Yesû'î, Dâru's-Şark, Beyrut, 1992.
- İBN KESÎR, İ., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ali Şîrî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1988.
- İBN KUTEYBE, A., *el-Ma'ârif*, 2. Baskı, thk. Servet Ukkâşe, el-Hey'etü'l-Mısıriyyetü'Âmme li'l-Kitâb, Beyrut, 1992.
- İBN MİSKEVEHY, A., *Tecâribu'l-Ümem ve Teâkubu'l-Himem*, 2. Baskı, thk. Ebu'l-Kâsım İmamî, Serûş, Tahran, 2000.
- İBN ŞAKİR, M., *Fevâtü'l-Vefeyât*, thk. İhsan Abbâs, Dâru Sâdır, Beyrut, 1974.
- İBN TAGRİBERDÎ, Y., *Mevridü'l-Letâfe fî men Veliye's-Saltanat ve'l-Hilâfet*, thk. Nebîl Muhammed Abdülazîz Ahmed, Dâru'l-Kütübi'l-Mısıriyye, Kahire, ty.
- İSFAHÂNÎ, A., *Mekâtilü't-Tâlibîn*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakar, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ty.
- KÛRD ALÎ, M., *Hitatu's-Şam*, 3. Baskı, Mektebetü'n-Nûrî, Dimaşk, 1983.
- MAKDÎSÎ, M., *el-Bed'u ve't-Tarih*, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, Bûr Saîd, ty.

- MES'ÛDÎ, A., *et-Tenbîh ve'l-İşrâf*, tashih. Abdullah İsmail es-Sâvî, Dâru's-Sâvî, Kahire, ty.
- SALLÂBÎ, A.M., *Emevîler Dönemi*, çev. Harun Ünal, Ravza Yayınları, İstanbul, 2006.
- TABERÎ, M., *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1407.
- UMERÎ, Ş., *Mesâlikü'l-Ebsar fî Memâlikü'l-Emsâr*, el-Mecmeu's-Sekafi, Abu Dabi, 1423.
- VEKÎL, M.S., *el-Ümeviyyûn Beyne's-Şark ve'l-Garb*, 2. Baskı, Dâru'l-Kalem-Dâru's-Şâmiyye, Dimaşk-Beyrut, 2014.
- ZEHEBÎ, Ş., *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3. Baskı, thk. Şuayb el-Arnaût vdgr., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1985.
- ZEHEBÎ, Ş., *Tarihu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 2003.

